

**Міністерство освіти і науки України
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини**

**Карасевич А. О.,
Левківський К. М., Сокирська В.В.**

**ПОЛІТИЧНІ ПОРТРЕТИ УКРАЇНИ
ЛИТОВСЬКО-ПОЛЬСЬКОЇ ДОБИ**

Книга 1

**Навчальний посібник для студентів
гуманітарних факультетів**

Умань – 2013

УДК – 94 (477) (092) «1340/1647»
ВВК [63.3. (4 УКР) 45] – 8
П 49

Рецензенти:

Токовенко О. С. – доктор філософських наук, професор, декан факультету суспільних наук і міжнародних відносин Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

Шатохін А. М. – доктор соціологічних наук, професор, завідувач кафедри соціально-гуманітарних і правових дисциплін Уманського національного університету садівництва

Кривошеїн В. В. – доктор політичних наук, професор кафедри політології Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

***Рекомендовано Міністерством освіти і науки, молоді та спорту
України - (Лист №1/11-13472 від 20.08.2012 р.)***

**Політичні портрети України Литовсько-Польської доби. Книга 1.:
Навчальний посібник / Укладачі: А.О. Карасевич, К.М. Левківський,
В.В. Сокирська. – Умань.: ФОП Жовтий О.О., 2013. – 484 с.**

У навчальному посібнику розглядаються політичні ідеї і вчення видатних особистостей Литовсько-Руської держави, яка виникла у XIII столітті на основі союзу литовських князів і зафіксована у Галицько-Волинському літописі від 1219 року. Укладачі пропонують своїм читачам основні чинники виникнення і формування Литовсько-Польської держави, політичні портрети державних мужів і законодавців, воєначальників та бунтарів, реформаторів та гуманістів, філософів, істориків та політологів названої доби.

Посібник буде корисним всім тим, хто цікавиться складними процесами формування української державності і політичної самобутності, кому не байдужа історія українського народу.

©Карасевич А. О., Левківський К.М.,
Сокирська В.В. – 2013

Вступ

Глава І.

**Політична палітра розвитку Литовсько-Польської держави в добу
спадкового (1236 – 1569 рр.) і виборного (1569 – 1795 рр.)
державотворення8**

Глава ІІ.

Політичні портрети спадкових і виборних монархів Великого князівства Литовського і Речі Посполитої.....114

- Міндовг.....	114
- Тройнат.....	118
- Войшелк Міндовгович.....	120
- Шварно.....	121
- Від.....	122
- Тройден.....	123
- Гілігін.....	124
- Довмонт.....	124
- Путувєр Будікід.....	129
- Пукувер Будивид.....	129
- Вітєнь.....	130
- Гєдимін.....	132
- Евнутій (Явнутій).....	134
- Ольгерд.....	135
- Ягайло.....	143
- Кейстут.....	146
- Скиргайло Ольгердович.....	149
- Вітовт.....	153
- Свидригайло.....	159
- Сигізмунд Кейстутович.....	169
- Казимир ІУ Ягеллончик.....	175
- Олександр І Ягеллончик.....	183
- Сигізмунд І Старий.....	189
- Сигізмунд ІІ Август.....	202
- Генріх ІІІ Валуа.....	206
- Стефан Баторій.....	221
- Сигізмунд Ваза.....	226
- Владислав Ваза.....	230
- Ян ІІ Казимир Ваза.....	256
- Міхал І Корибуд Вишневецький.....	278
- Ян ІІІ Собеський.....	282
- Август ІІ Фрідріх Сильний.....	315
- Станіслав І Лещинський.....	320
- Август ІІІ Саксонець.....	322
- Станіслав ІІ Понятовський.....	324

Глава III.

Політичні портрети королів Руського королівства.....343

- Роман II Мстиславич.....	343
- Іннокентій III	346
- Коломан.....	348
- Данило I Романович.....	351
- Шварно Данилович.....	364
- Лев I Данилович.....	365
- Юрій I Львович.....	368
- Андрій II Юрійович	369
- Лев II Юрійович.....	371
- Володимир Львович.....	372
- Юрій II Болеслав Тройденевич.....	372
- Казимир III Великий.....	374
- Владислав Опольчик.....	384
- Любарт Гедимінович.....	388
- Людовик I Угорський.....	391
- Марія I Угорська.....	392
- Ядвіга Анжуйська.....	394

Глава IV.

Політичні портрети бунтарів Великого князівства Литовського і Речі Посполитої.....395

- Криштоф Косинський.....	395
- Северин Наливайко.....	397
- Тарас Федорович (Трясило).....	402
- Олекса Довбуш.....	406
- Іван Гонта.....	408
- Максим Залізник.....	412
- Тадеуш Костюшко.....	416
- Максим Кривоніс.....	420
- Григорій Лобода.....	424
- Іван Сулима.....	426
- Іван Бугун.....	429
- Павло Павлюк.....	439
- Дмитро Гуня.....	441
- Карпо Скидан.....	445
- Яків Остриця.....	446

- Семен Палій.....	455
- Марко Шмайло.....	462
- Іван Підкова.....	469

Список Великих князів

Литовських.....	471
-----------------	-----

Список Великих князів

Руських.....	473
--------------	-----

Іменний покажчик.....	474
-----------------------	-----

Література.....	476
-----------------	-----

Вступ

Велике Князівство Литовське – східноєвропейська монархічна держава, що існувала в 1236 – 1795 рр. на теренах сучасної Литви, Білорусі, східної Польщі, західної Росії, частини Естонії та Латвії. До 1569 р. контролювала землі північної і центральної України. Одна з найбільших європейських держав пізнього середньовіччя.

Велике князівство Литовське утворене в XIII столітті на основі язичницької литовської держави Міндовга. Як зафіксовано в Галицько-Волинському літописі від 1219 р., велике князівство Литовське виникло на основі союзу литовських князів.

Засновником Великого князівства Литовського вважають князя Міндовга, який приєднав до Литви Чорну Русь і був урочисто коронований у 1253 р. у Новгородку (центр Чорної Русі). Пізніше коронації не удостоївся ніхто з чільників Великого князівства Литовського, хоча питання про литовську корону періодично було предметом розгляду на найвищих зібраннях Литовської держави.

Чорна Русь – історична назва земель у північно-західній Білорусі, у басейні верхньої течії річки Німану. Основними центрами Чорної Русі були Гродно, Новогрудок, Волковиськ, Слонім, Здітов (нині с. Здітово), Ліда, Несвіж.

З X століття Чорна Русь входила до Київської Русі. У XII столітті Новгород-Литовський стає центром Чорної Русі. У XIII столітті Велике князівство Литовське і Галицько-Волинське князівство вели боротьбу за Чорну Русь, у результаті якої ця територія від 40-х років XIII століття, як засвідчують ряд істориків, вже з 1219 р. підпала під владу Литви. Близько 1255 – 1258 рр. тут правив син Данила Галицького – Роман Данилович, як васал литовського князя Міндовга. Деякий час Чорна Русь входила до володінь галицько-холмського князя та короля Русі Шварна Даниловича. Після його смерті остаточно підпала під владу Литви.

Розширене Велике князівство Литовське набуває політичної значимості в XIV столітті за правління Гедиміна та його нащадків. З 1385 р. воно перебувало в особистій унії з Польським королівством. Починаючи з 1387 р. у Литовській державі знаходить прописку християнство. У 1569 р., за результатами Люблінської унії, Велике князівство Литовське об'єдналося із Коронаю Польською у федеративну державу Річ Посполита. До 1569 р. держава керувалася спадковими монархами, що носили титул великих князів литовських, руських і жемайтських; після 1569 р. – виборними монархами, що мали подвійний титул королів польських і великих князів литовських.

Столиця розташовувалася у Вільні (з 1323 р.). На місцях управління здійснювали князі і шляхта різних національностей. Держава мала високий рівень децентралізації врядування. Наприкінці XV століття, в добу своєї могутності, охоплювала територію близько 850 тисяч км², на якій мешкало до 4 млн. осіб різних національностей та конфесій.

В елітарній культурі Великого князівства Литовського панувала руська мова і православ'я, що змінилися в XVI столітті на польську мову і католицизм. Князівство вело перманентні війни із сусідами: Московією на сході, Тевтонським орденом на заході, Польщею та Руссю на південному заході. Після 1569 р. литовська держава намагалася звільнитися з під польського впливу, але не могла унезалежнитися через неуспішні московсько-литовські війни. В наслідок занепаду Речі Посполитої в XVIII столітті, спричиненого шляхетською анархією, опинилася під впливом молодой Російської імперії. У 1772 р., внаслідок першого поділу Речі Посполитої, втратила Східну Білорусь. В 1792 і 1795 рр., після другого й третього поділів, була остаточно анексована Росією.

ГЛАВА І

ПОЛІТИЧНА ПАЛІТРА РОЗВИТКУ ЛИТОВСЬКО-ПОЛЬСЬКОЇ ДЕРЖАВИ В ДОБУ СПАДКОВОГО (1236-1569 рр.) І ВИБОРНОГО (1569-1795 рр.) ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Однією з головних причин утворення Великого князівства Литовського була проблема об'єднати литовські і руські племена для надійного захисту від монголо-татарської Золотої Орди, яка періодично порушувала кордони словянських народів, а також від зростаючого воєнного потенціалу і політичного впливу Німецького Ордену – (Тевтонського), який у свою чергу, як це не дивно звучить, був утворений для захисту від язичницьких литовських і руських племен і поширення серед них християнства.

Важливим етапом в становленні Великого князівства Литовського були постійні збройні конфлікти XIV століття з претендентами на словянські землі. Важливе місце в цьому процесі належить війні за галицько-волинську спадщину (1340 – 1392 рр.) – довготривалому збройному конфлікту між Великим князівством Литовським і Королівством Польським за територію Королівства Русі, яке втратило у 1340 р. свого останнього монарха, короля з династії П'ястів, Юрія II Болеслава.

Прапор Великого князівства Литовського

Війна закінчилася у 1392 р. розподілом Галицько-Волинських земель на Волинь, що відійшла до Литви, і Галичину, що відійшла до Польщі. Титул короля Галичини і Володимирії закріпився за польсько-угорськими королями з Анжуйської династії.

А почалася півстолітня війна 7 квітня 1340 р., коли галицькі бояри отруїли Юрія II Болеслава. Монарший престол Галицько-Волинського князівства опинився вакантним. На нього націлились претенденти сусіднього Королівства Польського та Великого князівства Литовського. Польський король Казимир III Великий доводив своє юридичне право наслідування галицько-волинської корони на правах представника династії П'ястів, до якої належав отруєний монарх. Литовський князь Любарт, син Гедеміна, який був одружений з дочкою попереднього галицько-волинського короля Льва I Юрійовича з династії Рюриковичів, апелював до своїх родинних зв'язків із

цієї династії. До суперечки додалася Угорщина, яка мала давні види на Галичину і традиційно підтримала поляків, плануючи укласти з ними унію.

Монархи Польщі і Литви перебували у шлюбних зв'язках, але зі смертю дружини Казимира III, Алдони Анни, доньки литовського князя Гедиміна у 1339 р., та кончини самого Гедиміна у 1341 р., союз між обома державами був порушений.

У 1340 р. литовський князь Любарт вокняжився на Волині, а в Галичині владу захопили місцеві бояри, які постановили своїм правителем боярина Дмитра Дедька. Любарт іменував себе галицько-волинським князем, хоча його влада не поширювалась на Галичину. Дмитро Дедько ж проголосив себе «старостою Руської землі». Польський король Казимир, який не встиг вчасно зорієнтуватися, запізно напав на Галичину, зайняв Львів, проте закріпитися у галицьких землях не зміг - «собрався й поїде на Русь: впервых прійде, месяца априля, подь Лвовъ й обляже его». Він обмежився визнанням залежності Дедька від польської корони і повернувся додому. Однак ця залежність тривала не довго.

У 1341 р. боярський староста уклав союз із ординцями і литовцями, визнав сюзеренітет Любарта і здійснив похід на Польщу. У 1344 р. зі смертю Дмитра Дедька Галицьке князівство частково перейшло до рук Любарта, за винятком перемишльської і сяноцької земель, які захопили поляки.

Того ж року Королівство Польське і Велике князівство Литовське підписали мир, за яким поляки визнавали владу литовців у Галичині за виключенням двох вищезгаданих земель, за що литовці обіцяли полякам допомогти у нападі на Ратиборське князівство у 1345 р.

Проте Казимир III не збирався полишати планів завоювання галицько-волинських земель. Забезпечивши свої тили у 1348 р. шляхом укладання договорів з чехами, тевтонцями і ординцями, а також вибравши сприятливий момент після поразки литовців у битві біля ріки Страва з хрестоносцями, поляки напали на Галичину і Волинь.

Кампанія 1349 р. була успішною для Польщі, яка захопила майже всю територію колишнього Галицько-Волинського князівства, окрім східної Волині з Луцьком та Поділля. Проте вже за рік, у 1350 р., Велике князівство Литовське повернуло собі всю Волинську землю і захопило ряд міст у Галичині. Обидві монархії погодилися на розподіл трофеїв — Литва отримувала Волинське князівство, разом із Белзом і Холмом, а Польща закріплювала за собою Галицьке князівство.

Герб Великого князівства Литовського

Проте це не спиноло амбіцій обох супротивників. Оскільки свого часу поляки не дотрималися умов миру 1344 р., литовці не відчували себе скутими умовами нового договору 1350 р. Бажаючи повернути собі Галичину, Литва того ж року напала на її територію.

У відповідь польські-угорські сили здійснили напади на Волинь у 1351 р. і 1352 р. Проте до територіальних змін ці воєнні дії не призвели.

У 1352 р. Казимир III здійснив новий похід на Литву, який закінчився підписанням польсько-литовського договору 24 червня 1355 р.

За ним Польща отримувала галицьку, перемишльську і сяноцьку землі, а Литва — володимирську, луцьку, белзьку, холмську і берестейську землі.

Волинське місто Крем'янець залишався у спільному володінні обох монархій.

Оскільки цей мир зберігав статус-кво 1350 р., який не задовольняв литовців, він протривав лише до 1366 р.

У 1366 р. поляки вкотре порушили підписані ними угоди і здійснили добре підготовлену кампанію по завоюванню Волині. Вони здобули Холм, Белз, Володимир і Луцьк, змусивши підписати литовців новий договір.

Людовик I Великий

За ним Любарт отримував лише луцьку землю та частку володимирської землі. Казимир III забирав собі холмську і белзьку землі, частину володимирської землі, а також райони південної Волині з містами Крем'янцем, Перемилем і Олеськом.

Після смерті Казимира III у 1370 р., невдоволені нав'язаним договором литовці атакували володимирську, белзьку і холмську землі Волині.

Русько-литовські князі Олександр Коріятович і Юрій Наримунтович, які були ленниками польської корони, перейшли на бік Литви. Завдяки цьому нападові Велике князівство Литовське повернуло собі втрачені землі.

Казимир III Великий

У 1377 р. Людовік I Угорський, король Угорщини і Польщі, організував новий похід на литовців і відібрав Белз, Холм і Городло. Згідно з перемир'ям литовський князь Любарт визнав себе ленником Людвіка, завдяки чому закріпив за собою володимирську і луцьку землі. Сам же Людовік призначив воєводою у Галичні і завойованих волинських землях Владислава II Опольчика, князя опольсько-ратиборського, проте фактично на руських землях влада була передана угорській адміністрації. Юрій Наримунтович позбувся свого лена і був переведений до Любачіва.

Ядвіга I

Після смерті Людовіка у 1382 р., Любарт не зважився на нову війну, але викупив свої міста — Олексько, Городло, Лопатин, Крем'янець, Перемиль і Сестрятин — в угорських старост.

У 1385 р. Польща і Литва уклавши Кревську унію, поклали край війнам обох держав за Галицько-Волинське князівство, однак цей політичний акт зробив нагальним вирішення питання про усунення угорців з Галичини. У 1387 р. Ядвіга організувала похід на Галицьку Русь, вигнала угорців і повернула ці землі польській монархії.

У 1386 р. Ягайло відібрав у сина Любарта, князя володимирського і луцького Федіра Любартовича частину князівства, наново перерозподіливши землі колишнього Галицько-Волинського князівства на користь великого князя Литовського Вітовта. Федір втратив у 1387 р. луцьку землю, а у 1393 р. — володимирську.

У 1389–1392 рр. у Великому князівстві Литовському вирувала громадянська війна між прихильниками Вітовта (православними українськими, литовськими та білоруськими князями) та прихильниками польського короля Ягайла.

Територіальні зміни що закріплювали поділ галицько-волинських земель на польську Галичину і литовську Волинь були затверджені Островською угодою 1392 р., підписану Ягайлом і Вітовтом.

Владислав II Ягайло

У результаті майже 50-річних воєн землі Галицько-Волинського князівства були розподілені між його сусідами — Королівством Польським і Великим князівством Литовським. Перше здобуло собі усю Галичину та частину волинських земель з містами Белзом і Холмом, а друге — більшу частину Волині з Володимиром і Луцьком. Цей поділ зберігався до підписання Люблінської унії у 1569 р. Галицько-Волинське князівство остаточно перестало існувати як єдиний політичний організм. Польща незабаром скасувала Галицьке князівство, утворивши на його території Руське воєводство польської корони, а Литва об'єднала підконтрольні їй землі Волинського князівства у Волинське воєводство.

Перед тим як пролити світло на Німецький Орден, його організаційну структуру, історію виникнення та агресивну політику, студенти повинні знати основні битви проти Золотої Орди в XIV столітті, проведені українським народом в складі Великого князівства Литовського. Серед них достойне місце, як вважають знавці золотоординської доби, належить битві на Синіх Водах.

Повторне взяття поляками Русі у 1366 р.

Битва на Сініх Водах (Синьоводська битва; вірогідно між 24 вересня – 25 грудня 1362 р. – битва, що відбулася на річці Сині Води (Синюха) між литовсько-руським військом Великого князя Литовського Ольгерда Гедиміновича та ордами монголо-татарських правителів на Поділлі, поблизу фортеці Торговиці (тепер село Новоархангельського району Кіровоградської області).

Збереглося тільки декілька літописних звісток про битву. Розгром трьох ординських князів, тогочасних спадкоємних володарів Подільської землі, військом великого князя литовського Ольгерда в битві біля Синіх Вод уперше згадується в літописній оповіді «Про Поділля». Як зазначає історик Фелікс Шабульдо, «ім'я автора цієї писемної пам'ятки залишилося невідомим. Певним є те, що він мав причетність до вищих урядово-бюрократичних кіл Великого князівства Литовського, Руського та Жемайтійського й написав свій твір на початку 1430-х р., у розпал польсько-литовського воєнного конфлікту, в ході якого обидві сторони розв'язували політичну проблему: кому саме – Польському королівству чи Великому князівству Литовському – належатиме вся Подільська земля». В недатованій літописній оповіді повідомляється: «Коли господарем был на литовской земли князь великий Олгирд и, шедъ в поле с литовским войскомъ, побилъ татар на Синеи воде, трех братовъ: князя Хачебея а Кутлубуга и Дмитрия. А тыи трии браты Татарское земли, отчичи и дедичи Подольской земли, а отт них заведали атамани и боискаки, приеждючи от тыхъ атамоновъ, имовали с Подольской земли дан».

Хроніка Литовська й Жмойтська повідомляє: «Року 1332. Олгерд, постановивши примире на двѣ лѣтѣ з крижаками [крестоносцами] прусскими и листанскими [лифляндскими, или вероятнее ливскими, Ливонским орденом], выправился против татаров в Поля Дикие; тягнули теж з ним и чотыри его сыновци Кориятовичи: Александр, Константин, Юрий, Феодор — Корията, князя новгородского сынове. А гды пришли до Синеи Воды, минувши Канев и Черкасы, указалася им в полю великая орда з трома цариками на три обозы роздѣ ленныи, то есть Котлубая, Катибея, Бекера и Дмитра солтана».

Рогозький літописець, складений в остаточній редакції восени 1396 р., повідомляє: «В лето 6871... Того же лета [т. е. 1363] Литва взяли Коршев

(Корчев (Корчеськ)) и сотворишас[я] мятежи и тягота людем по всеи земли. Тое же осени Олгерд Синю воду и Белобережіе повоевал».

І, нарешті, Густинський літопис повідомляє: «В лето 6870... В сіє лето Ольгерд победил трех царков Татарских из ордами их, си єсть, Котлубаха, Качзея, Дмитра; и оттоли от Подоля изгнал власть Татарскую. Сей Олгерд и иныя Рускія державы во власть свою пріят, и Киев под Федором князем взят, и посади в нем Володымера сына своего, и нача над сими владети, им же отци его дань даху».

Аналізуючи проблему входження Поділля до складу Великого князівства Литовського в другій половині XIV століття, історик Дмитро Ващук зазначив: «Синьоводська битва здавна привертала до себе увагу дослідників. Незважаючи на велику кількість наукових праць, достеменно не встановлено час битви, її місце і чи взагалі вона була».

Започаткував розгляд питання про Синьоводську битву польський історик XVI століття Мацей Стрийковський. Стрийковський коротко висвітлив битву і датував її 1329 р. У праці «Хроніка польської, литовської, жмудської і всієї Русі», виданій 1582 р. в Кенігсбергу, історик детальніше висвітлив битву на Синіх Водах, а датував її вже 1331 р.

Предметом дискусії істориків XIX – початку XX століття були час і місце битви (у тому, що битва була, вони не сумнівалися). Володимир Антонович у «Нарисі історії Великого князівства Литовського до середини XV століття» (Київ, 1878 рік) зазначив, що «1362 р. Ольгерд здобув рішучу перемогу над трьома татарськими князями: Кутлубугою, Хаджибеєм і Дмитром на берегах ріки Сині Води. Залишки розбитої ним Орди відійшли частково у Крим, а частково на Добруджу — і Поділля перейшло під владу Литовців». Антоновича підтримали історики права Михайло Ясинський у праці «Статутні земські грамоти Литовсько-Руської держави» (Київ, 1889 рік) і Федір Леонтович у праці «Нариси з історії литовсько-руського права. Утворення Литовської держави» (Санкт-Петербург, 1894 р.).

Іншу думку щодо дати Синьоводської битви мав Матвій Любавський. Він її оприлюднив у працях «Обласний поділ і місцеве управління Литовсько-Руської держави до часу видання першого Литовського статуту» (Москва, 1892 р.) і «Нариси історії Литовсько-Руської держави до Люблінської унії включно» (Москва, 1910 р.). Матвій Кузьмич вказав, що «Поділля було зайняте сином Коріята Гедиміновича після того, як 1363 р. великий князь Ольгерд побив на Синій Воді татарських ханів», яким «місьцеве руське населення через своїх отаманів платило данину».

Михайло Грушевський висловив думку, що, найімовірніше, битва відбулася близько 1363 р., можливо, не на Синіх Водах, а на Сниводі. У четвертому томі «Історії України–Русі» (друге видання, Київ–Львів, 1907; в 10 т., у 13 кн.) він писав: «Нарешті мусимо задовольнитися тим висновком, що в 1363 р. Ольгерд увійшов у конфлікт з Татарами, ходив походом в полудневу Київщину й розгромив там Татар, і що в зв'язку з сим, по всякій правдоподібності, стояла формальна окупація Київщини й Поділля».

Синьоводській битві було присвячено дві наукові конференції, які відбулися 1997 р. та 1998 р. в Кіровограді. У 2005 р. за матеріалами цих конференцій Інститут історії України НАН України видав збірник статей «Синьоводська проблема у новітніх дослідженнях». Ймовірним місцем битви нині вважається урочище Татарка між селами Добрянка та Тишківка.

Доволі докладний опис Синьоводської битви міститься тільки у хроніці Мацея Стрийковського (наведений фрагмент переклав українською мовою Фелікс Шабульдо): «Ольгерд, уклавши на два роки угоду про мир з пруськими і ліфляндськими хрестоносцями, виправився у похід в Дикі Поля проти татар».

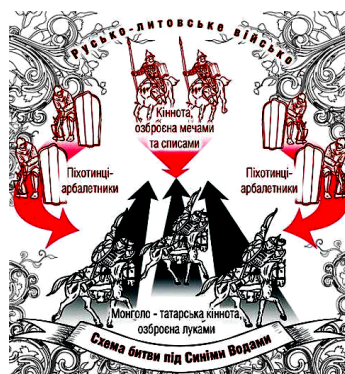

Схема битви під Синіми Водами

З ним вирушили також чотири його племінники, сини новгородського князя Коріата, княжичі Олександр, Костянтин, Юрій та Федір. І коли вони, минувши Канів і Черкаси, дійшли до урочища Сині Води, то побачили в полі велику татарську орду з трьома царками, поділену на три загони. Один загін вів султан Кутлубах, другий очолював Качибей-Керей, а третім командував султан Дімейтер. Ольгерд, побачивши, що татари готові до бою, вишикував своїх у шість вигнутих загонів, по-різному їх з боків та на чоло розсадивши, так щоб татари, як задумали, не могли їх оточити у звичайних сутичках та заподіяти шкоди стрілами.

Татари з шаленим завзяттям розпочали бій, засипавши литву густим залізним градом з луків, сточили кілька сутичок, але завдали мало втрат через правильний її шик та швидке маневрування. А литва з русинами враз з шаблями та списами наскочили на них і в рукопашному бою прорвали лобові частини та змішали їм танці півколом, а інші, особливо новгородці з Коріатовичами, з самострілів з стрілами наскочили з боків й довгими списами скидали їх із сідел, наче вітер снопи в бурю. Не змігши довше витримати лобового натиску литви, татари почали мішатися та перелякані тікати в розлогі поля. На побоїщі залишилися вбиті три їхні царки: Кутлубах, Качибей (від імені якого назване Качибейським солоне озеро в Диких Полях по дорозі як йти до Очакова) і султан Дімейтер, та разом з ними дуже багато мурз й уланів. Також скрізь по полях і в ріках лежало повно татарських трупів».

Історик Олексій Брайченко зазначив: «Зауваження щодо цього опису, як його прихильників, так і у критиків, ґрунтуються на одних і тих джерелах і не дозволяють, на наш погляд, ані щось напевно стверджувати, а ні аргументовано відкинути. Залишається констатувати, що такий опис існує і зазначені в ньому дії військ Ольгерда й татарських князів відповідають рівню воєнного мистецтва тієї доби».

Виходячи з опису Стрийковського, Синьоводську битву можна розбити на два етапи.

Перший етап — це протистояння поділеної на три відділи орди та розташованих півколом і поділених на шість загонів військ Ольгерда. Спроба ординців знищити загони у центрі виявилася невдалою.

Великий князь Литовський Ольгерд

В умовах рівності військових сил Литовської й Татарської армій, долю битви вирішив воєнний талант Ольгерда, який застосував незвичну для супротивника тактику: несподівано для татар військо Ольгерда розступається перед їхньою кіннотою — пропускаючи її вперед і при цьому нещадно обстрілюючи з обох боків. Ординці не витримують удару і тікають.

Головною діючою особою битви на Синій Воді були звичайні українські селяни, ремісники — жителі «градів і сіл», розташованих у басейні Синюхи.

На другому етапі битви війська Ольгерда переходять у наступ. Вони прагнуть оточити ординців і знищити. Ординці не витримують натиску і відступають. Битва завершилася переслідуванням військами Ольгерда залишків орди.

Унаслідок здобутої перемоги Ольгерд відвоював у татар Київ і захоплене ними у середині XIII століття Поділля і розширив свої володіння далеко на південь у напрямку до Чорного моря.

Перемога литовсько-руського війська у Синьоводській битві задовго до Куликовської битви 1380 року підірвала могутність Золотої Орди і поклала початок звільненню східнослов'янських народів від монголо-татарського іґа.

Спільними зусиллями предків сучасних литовців, білорусів і українців у цій битві потужному золотоординському війську було завдано нищівної поразки. Унаслідок переможної Синьоводської битви до Литовської держави остаточно відійшли Київщина та Поділля. Витіснення татарських ханів сприяло поступовій інкорпорації (включенню) починаючи з 1362 р. Київщини, Переяславщини та Поділля до складу Литовської держави.

За політичним значенням битву на Синіх Водах можна поставити вище, ніж битву на Куликовому полі 1380 р. Адже Великий князь московський Дмитрій Іванович на Куликове поле пішов для того, щоби за розпорядженням правителя Золотої Орди хана Тохтамиша привести до покори темника Мамає, який незаконно взяв собі право призначати на трон верховного хана Золотої Орди угодних йому претендентів. За це він і був покараний вірнопідданим хану князем Дмитрієм, що в подальшому все одно не врятувало Москву у 1382 р. від облоги та спалення військами Тохтамиша. Потому ще 100 років (до 1480 р.) землі Великого князівства Московського перебували під владою Орди.

Князь Данило Острозький у битві на Синіх Водах

Литовці ж витіснили Золоту Орду за межі приєднаних українських земель безповоротно. І хоча золотоординські хани ще здійснювали набіги на українські землі і деколи доводилося виплачувати їм данину, проте політичну владу на цих територіях вони втратили.

Приєднавши до своїх володінь Південно-Західну та Західну Русь, Литовське князівство стало величезною багатонаціональною державою, найбільшою в тогочасній Європі. В ході завоювання українських земель Ольгерд та його прибічники проявили політичну мудрість. Вони здобули собі довір'я місцевого населення насамперед тим, що намагалися нічим не відрізнитися від місцевих феодалів. Шануючи місцеві звичаї і культурні надбання українського народу, вони цілком свідомо переймали його культуру, намагалися практично використати її здобутки в усіх сферах життя.

Звичайно, ця величезна подія в історії України не може не обговорюватися і надалі. Можливо з цього приводу буде написано ще багато статей, наукових досліджень та праць. Але битва на Синіх Водах відбулась, і вона була вирішальною в історії українського народу. Про це повинні знати сьогоденні студенти, яким у майбутньому творити історію нашої країни.

Зрозуміло, що майбутнім державотворцям краще знайомитися з такими історичними подіями за допомогою творів художньої літератури. І тут якраз доречним є те, що дізнатися про битву на Синіх Водах вони можуть з нової книги українського письменника Володимира Рутківського «Сині Води».

Роман Володимира Рутківського «Сині Води», що вийшов у видавництві «Темпора» у 2011 р., став переможцем найпрестижнішої книжкової премії «Книга року Бі-Бі-Сі 2011». До участі в конкурсі було представлено 32 нові книги прози, написані українською мовою і видані між вереснем 2010 року та вереснем 2011 р. Роман В.Рутківського «Сині Води» був обраний з-поміж 5 фіналістів конкурсу («Хронос» Тараса Антиповича, «Бора» Галини Вдовиченко, «Нариси бурси» Антона Санченка, «Подорож з Мамайотою в пошуках України» Артема Чапая).

Третій міжнародний круглий стіл, присвячений 650 – річчю битви на Синіх Водах у 2012 – 2013 рр. пройшов у Вільнюсі (Литва). В ході роботи круглого столу було сформовано також спільний план дій на 2012 – 2013 рр. щодо відзначенню ювілею битви на Синіх Водах в Україні і Литві на державному рівні. Окремим напрямом роботи круглого столу була визначена популяризація проекту «650-річчя битви на Синіх Водах» у загальноєвропейському масштабі та залучення до відзначення ювілею провідних європейських організацій.

Вивчаючи добу Великого князівства Литовського студенти повинні звернути особливу увагу на процес консолідації антиординських сил Північно-Східної та Південно-Західних руських земель, особливо після битви на Синіх Водах, головному ворогові словянського люду Золотій орді. Яскравим прикладом непокори золотоординському ярму було Куликовське побоїще.

Куликовська битва (Мамаєве побоїще, Донське побоїще) — битва, яка відбулася 8 вересня 1380 р. між військом московського князя Дмитра Донського і військом претендента на ханський престол — Мамає на Куликовому полі між ріками Доном, Непрядвою та Красивою Мечею (сьогодні — Тульська область, Росія).

Великий князь Дмитрій Іванович попереду своїх військ поставив Передовий полк, за яким стояли Великокнязівський (Великий) та Резервний полки, а по боках розташувалися полки Правої та Лівої руки.

Серед прибулих на допомогу Дмитру Донському були підрозділи з білоруських та українських земель. Це були загони Ольгердовичів з Чернігово-Сіверщини, князя Дмитра Коріятовича Боброка-Волинського (Засадний полк).

**Новоскольцев А.Н. Преподобний Сергій благословляє Дмитрія на боротьбу з
Мамаєм**

На початку 60-х років XIV століття татарський темник половецького походження Мамай, захопив владу в Золотій Орді. За законами лише чингісид (нащадок Чингісхана) міг носити титул хана, тому Мамай проголосив ханом свого ставленика Абдулу. Більшість татарської знаті та васалів Золотої Орди не визнали його і фактично під владою Мамає залишалась лише західна частина Золотої Орди.

Союзником, так само зацікавленим в ослабленні московської держави, стає Ягайло. Мамай обіцяє йому і Олегу Рязанському (ще одному союзнику татар та учаснику походу) всі майбутні завоювання у великому князівстві Володимирському, з тим, щоб вони, отримавши цю нагороду, були вірними данниками хана. У 1380 р. Мамай пішов на Москву, по дорозі до нього мав приєднатися Ягайло, але литовське військо сповільнило рух і в підсумку запізнилося до вирішальної битви на Куликовому полі. Причини «запізнення» Ягайло в тому, що походу опиралася сильна православна опозиція серед оточення великого князя. Вони не бажали йти на бій з московським князем задля повернення на Русь татарського ярма. Серед російського війська були й князі – суперники Ягайла – Андрій та Дмитро. Припускаючи, що їхній приклад можуть підтримати і його православні воєначальники, Ягайло відмовився від битви спільно з татарами. Ще однією причиною могло бути подальше погіршення відносин з підданими, переважно російськими православними, які вважали Москву духовним центром Русі – і Західної (литовської) та Східної (московської).

Невдалий похід сильно підірвав авторитет Ягайло, тому для зміцнення своїх позицій в Литві він іде на зближення відносин з хрестоносцями.

Саме після договорів з німцями він і робить спробу посадити свого брата на князювання в Полоцьку. У поході брали участь і тевтонські війська. Після невдачі, як говорилося вище, Ягайло був зміщений з престолу великого князя, а Скиргайло втік на землі Ордену.

Ягайло став вичікувати зручного моменту для захоплення влади. Допомогу вирішив надати Тевтонський орден, з яким Ягайло укладає в 1380

р. секретну угоду, згідно якої зобов'язується не вступати в зіткнення з Орденом після приходу до влади.

Скориставшись тим, що Кейстут в Мамаєвому побоїщі був з Дмитром Ольгердовичем (діяв від Москви), Ягайло замість того, щоб йти на допомогу дядькові, як його зобов'язувала присяга, захоплює Вільно. Кейстут і Вітовт, зібравши велике військо, йдуть на заколотника, чинного спільно з орденськими військами. Відмовившись від битви, Ягайло обманом, під згодою укласти мир, заманює Кейстута і Вітовта до свого табору, де вони були схоплені. Після чого Кейстут незабаром був задушений в Кревській замку, а Вітовт, прикидаючись хворим, підготував втечу і втік до своїх ворогів - тевтонів.

Ягайло знову стає великим князем, а на місце Кейстута стає Скиргайло. Після цього Ягайло помирився з братами Андрієм і Дмитром, хто був у Москві, і ті повертаються до Литви. Ситуація у великому князівстві в цей час була складною, існувало безліч доль, де правили свавільні брати і родичі Ягайло, а у нього не було сил до подолання роздробленості. Тому становище великого князя було дуже хитким.

У 1377 р. Тохтамиш, за підтримки Тимура почав завоювання Золотої Орди. За цих умов Московські князі виступили на боці чингісида Тохтамиша, і не визнали влади Мамає.

Дані щодо чисельності військ, які брали участь в битві, сильно розходяться.

Руські міста делегують воїнів в Москву на битву з Мамаєм. Деталь ярославської ікони «Сергий Радонежский с житием»

Російський історик Сергій Соловйов в своїй роботі «Історія Росії з давніх часів» (1851—1879 рр.) вказує наступну чисельність московських військ: 400 тисяч, хоча і зазначає при цьому, що «историк и не имеет обязанности принимать буквально последнего показания».

Велика Радянська Енциклопедія визначає кількість військ Мамає до 100—150 тис. чоловік і до 100 – 150 тис. чоловік на боці московського князівства.

Радянський військовий історик Євген Разін оцінив загальну чисельність населення Московського князівства наприкінці XIV-го століття в 250 – 300 тис. мешканців, вважав 10% мобілізаційну напругу і, відповідно, чисельність війська в 25-30 тисяч воїнів від Московського князівства і 25 – 30 тисяч від союзників (разом 50 – 60 тисяч) малоімовірною.